

SKOK Z VLAKA SMRTI

Janko Šterbenc, domobranec 18. tehnične čete, vrnjen na Področji 31. 5. 1945 – skočil iz drvečega vlaka proti Kočevju

Kdaj in kje ste rojeni?

Rojen sem bil 7. junija 1916 na Snečnem Vrhu v Beli krajini.

Živeli ste na območju, ki je bilo ugodno za komunistično gverilo zaradi oddaljenosti večjih centrov, kako da vas niso zvabili v partizane?

Teren je bil res pripraven, toda dobra in mehka belokranjska duša ni bila dovzetna za komunistična ropanja in morije. Vsa nasilna organizacija in ustrahovanje je bilo v rokah pritepenecv v naše vasi; ob sodelovanju z nekaj domačimi delomrzneži.

Bi mi na kratko orisali razvoj dogodkov pri vas.

Ob koncu aprila, posebno pa v začetku maja 1942 so se pojavile govorice, da so v Rogu četniki, da prekopavajo ceste, žagajo drevesa in telefonske drogeve.

Ko sem se nekega dne vračal od tete iz vasi Mavrlenu, me je v gozdu na poti domov ustavil neki oborožen moški. Prepričan sem bil, da je srbski četnik, za katere pa se nisem ravno navduševal. Ko me je vprašal, kdo sem, mi je kar samo prišlo na jezik, da sem mu odvrnil: »Nisem vaš!« Oboroženi je stopil za drevo, pripravil puško za strel in mi ukazal: »Potuj!«

Vam je postalo vroče?

Seveda! Nisem si predstavljati tako oblastnih četnikov. Hotel sem mu reči, da ne soglašam s takim nesmiselnim izzivanjem okupatorja, ki nam je v dvojno škodo. Počasi sem se oddaljeval in čakal, kdaj bom začutil med rebri...

Pa ni streljal?

Ne! Menda me je hotel prestrašiti.

In potem?

Čez nekaj dni pa so sklicali sestanek v vasi Jelševnik. Šlo nas je več fantov, da vidimo za kaj gre. Tam je govoril neki človek, ki ga nihče ni poznal. Poveljeval je bratsko Sovjetsko zvezo, govoril o enakosti, o pravici ter nazadnje dejal, da moramo postaviti vaškega komandanta in komisarja.

Za komandanta smo glasovali ter izvolili bivšega orožnika. Ta se je na vse načine izgovarjal, da ne more, ker ima bolno ženo – zdi se mi, da jih je spoznal, kaj pripravljajo – zatem pa se je eden izmed navzočih kar sam ponudil. Bil je **Janez Pezdirc**. Organizatorji so ga potrdili.

Za komisarja pa so določili mojega sosedo, akademika **Franca Verderberja**. Organizatorji so se nato z novo »komando« odmaknili, mi pa smo se razšli.

Ste tedaj še mislili, da so četniki?

Ne, vendar je bilo vse tako čudno skrivnostno, odurno, sovražno... Nihče ni ničesar vprašal, pa nismo nič razumeli – ali pa vse...

V čem se je pokazala »nova oblast«?

Določila je stražo v vaseh. Naša vas je imela dve stražarski mesti. Če bi se približali Italijani, bi bilo treba javiti z gasilsko trobento.

Da bi se vaščani hitro zbrali in postavili proti njim?

Za vaščane se ni nihče brigal. Znak trombe bi veljal glavni »komandi« na Mavrlenu, da bi se lahko pravočasno umaknili v gozd.

Torej ste bili »mrtva straža«?

Ne, imenovali so nas »vaška zaščita«.

Kako?

Ščitali smo vas, se pravi njeno neposredno vrhovno poveljstvo, da je lahko iz varnega zavetja počenjalo z vaščani, kar se jim je zljubilo!

Odgovornost straže je bila stroga. Stražili smo po štiri ure. Če bi koga v določenem času ne bilo na stražarskem mestu, bi bil kaznovan s smrtjo. Fantje so se tega zavedali. Ker pa smo včasih kaj vprašali, kar ne bi smeli, ali protestirali proti privilegiranemu, smo nekateri postajali vse bolj »sumljivi«. Kadar nismo stražili, smo menjavali prenočišče, ker jim nismo zaupali.

Pa se ni dalo, da bi se umaknili?

Kam pa naj bi šli? Saj sta bili za slovenske fante na izbiri samo dve možnosti: v hribe h komunistom ali v okupatorjevo internacijo.

Vam ni bilo znano, da se je v Gorjancih tedaj že nahajala oborožena skupina nacionalistov oziroma »belih partizanov«, kot so jih poimenovali ljudje?

Tega pri nas ni nihče vedel. Bili smo prepuščeni samim sebi in našim sovražnikom.

Neke noči, sredi januarja, ko sem spal na kozolcu, me je v zgodnji jutranji uri zbudil neki čudni ropot, priganjanje in kletev pijane drhali skozi vas. Ko sem se nagnil do špranje, sem zagledal velik voz, naložen s posteljino, kuhinjsko posodo, zaboji. Presenečen sem zazijal, kaj je sedaj to! Sledil mu je drugi voz. Za njim je stopal privezan neki duhovnik. Za njim pa še eden, vendar je ta šel prosto. Za njima je šla gruča pijanih partizanov. Ugibal sem, od kod naj bi

bila ujetnika. Edino v Dragatušu ni bilo Italijanov, tako da so si lahko »zaščitniki« in »osvobodilna vojska« privoščili ta divji tater. Čez dan sem izvedel, da so res odpeljali iz Dragatuša župnika **Omahna** in njegovega kaplana, župnišče pa izropali. Ljudje so bili ob tem početju nervozni ter so ugibali vse mogoče; vendar na najhujše ni nihče mislil.

Kam so odvedli duhovnika?

Nihče ni vedel pravega odgovora. Čez nekaj dni pa so spet sklicali sestanek na Mavrlenu. Tam je bil tudi komisar naše vasi Franc Verderber. Po sestanku mi je zaupal: »Župnika so usmrtili, kaplana pa, pravijo, da bodo izpustili čez 14 dni. Dodal je: »Ko sem to slišal, sem skočil, udaril po mizi in jim zabrusil: »Če je tako, smo pa slabši kot Italijani; s takimi se jaz ne bom družil! in odšel iz gostilne.« Dodal mi je še: »Janko, sedaj sem pa jaz na vrsti.«

Kot povsod. Prva etapa OF je ljudi ohromila v strahu z grozno izdajalcev ter to krvavo potrjevala z mučenjem in »kaznijo« strašne smrti nad posamezniki.

Tako je – in celo skupin. Pri rudniku Kanižarica je bila tedaj majhna ciganska vas. Partizani so jo obkolili. Nekaj mlajših je pobegnilo, druge in starejše so pobrali in jih odvedli na Mavrlenu ter zaprli v Jelenovo zidanico. Vseh je bilo 65. Čez nekaj dni so jih odvedli proti Koprivniku, kamor pa niso prišli. Ljudje so sklepali, da so vse pobili, še posebej, ker se je ponašal »Črnogorec« – neki fant iz vasi – da jih je on, ne pobil – poklal tako, da jim je prerezal grla. Trdil je, da so moški skopali jame. Ko so delo opravili, so se odmaknili. Potem je klical po enega in vsakemu pred jamo prerezal grlo.

Jože Štavičar, ki je tam blizu kosil travo s svojim pomočnikom, je izjavil: »Verjetno, da jih je »Črnogorec« poklal, kajti bila sva ves dan na košnji, pa nisva slišala nobenega strela.«

OF se je hotela znebiti vseh, ki je niso zaupali ali za katere je vedela, da se ne dajo zaslepiti ali ustraševati.

Nekako ob koncu julija sem se zadržal pred Jelenovo gostilno. Nedaleč od mene je stala skupina moških z vaškim učiteljem **Bregarjem** – znanim komunistom. Med sabo so imeli dimnikarja **Klemenca** iz Črnomlja. Učitelj Bregar je glasno zaheval in silil dimnikarja: »Ti, Klemenc, ti moraš javno izjaviti, da ti ni žal, da smo ti ubili ženo!« Nisem razložil, kaj je ta tiho zamrmral. Nato me je učitelj opazil in se zadržal vame: »Kaj pa ti poslušas? Potuj!« (Izgini!).

OF je prekašala okupatorja v tiraniji. Sama si je ustvarjala vedno večji odpor nezaščitenega ljudstva.

Imeli so se za neomejene gospodarje nad okupiranim narodom – saj so množično odločali o življenju in smrti! Nekega večera, proti koncu oktobra, sem šel v zidanico po pijačo za naslednji dan. Kar zaslišim, da se med vpitjem in preklinjanjem bliža gruča moških. Zahtevali so pijačo. Posebno glasen je bil komandant naše vasi **Pezdirc**, ki je grozil, da bo dal požgati »gotove« hiše in pobiti ljudi, ker so vsi »izdajalci«. Za komuniste so bili »izdajalci« že vsi tisti, ki jim niso prikimali, kaj šele drugi. Često se je ozrl vame. Med njimi je bil tudi komandant Mavrlenu, ki mi je dejal, da bi mi rad nekaj zaupal. Ker sem videl, da bi bil rad z menoj na samem, sem ga povabil v drug prostor, rekoč, da bo poizkusil najboljšo vino, ki je za prodajo. Ko sva bila sama, mi je dejal: »Janko, veš kaj je, ti si obsojen na smrt!« Prebledel sem.

»Vendar pa se sodba ne more izvršiti, dokler jaz ne podpišem. Pazi se, Janko, to se lahko zgodi kadarkoli.«

Usedel sem se na hlood. Nisem našel besede, ne zmoget začudenja ali strahu. Pili so dolgo v noč in jaz sem jim moral streči – naše vino – tem pijanim »osvoboditeljem« delovnega ljudstva!

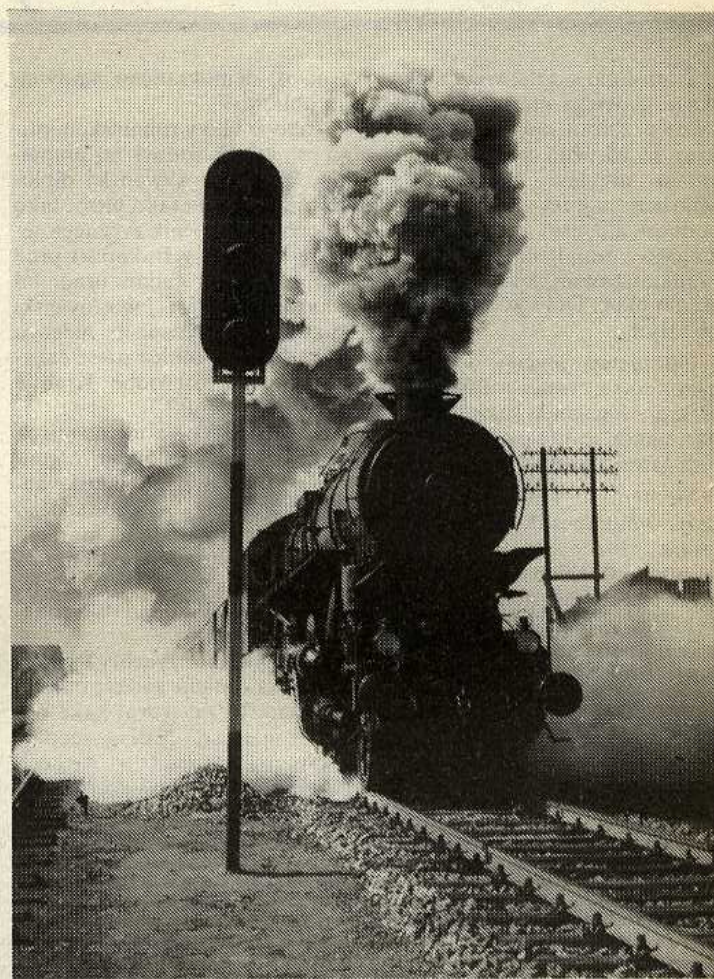
Tisto noč gotovo niste spali?

Ne tisto, ne pozneje. Vendar sem temu fantu zaupal, da bi me obvestil, preden bi podpisal. Bila sva prijatelja še iz vojaških let.

In kljub temu ste vztrajali »na položaju«?

Moral sem. Delo na veliki, osamljeni kmetiji je terjalo rok. Čez zimo se je vse nekako ohladilo. V začetku marca pa so oklicali mobilizacijo vseh fantov. Bil sem ravno doma na Snečnem Vrhu. Zgonili so nas na sredo vasi, nato pa odvedli proti Vinici. Med potjo pa se je približal stražarju vaški zaščitnik, pokazal name in dejal: »Na tega še posebej pazi!« To sem začutil kot zadnje opozorilo. Čez čas je kolona zavila do vasi Podlog. Tam je bila žaga in na žagi hlood, pripravljen na rez. Ko sem opazil, da je prednji stražar že zavil in da zadnjega še ni bilo, sem skočil za hlood in se ulegel. Ko je kolona odšla, sem zlezal iz skrivališča in krenil proti Črnomlju, kjer sem poiskal delo, da bi se preživel. Konec marca so partizani izropali našo domačijo na Mavrlenu. Živino, žito, vino, sploh vse, kar se je dalo odnesti in odpeljati. Teto Antonijo so odpeljali na Trate in jo tam po zasramovanju in pretepanju ustrelili ter le površno zagrebli na njivi. Ker pa ni bila smrtno zadeta, se je ovedela in izkopal. Ko jo je zagledal sosedov fant, jo je dokončno usmrtil, da bi se polastil posestva.

Ko sem zvedel za to strašno novico, sem stopil v legijo v Čr-

nomlju. Ob 8. septembru 1943 nismo dobili nikakršnih navodil. Razšli smo se v gozdove. Ko smo dobili zvezo s Kočevjem, so me premestili v Ljubljano v tehnično četo. Nato sem bil dodeljen v Velike Lašče na železniško postajo.

Petega maja 1945 smo se pomikali proti Ljubljani ter zasedli položaje pri Črni vasi. Od tam smo krenili proti Šmarni gori in nato proti Ljubelju. Onstran predora smo zasedli položaje levo nad cesto.

Kdaj se bili vrnjeni?

Z zadnjim transportom prvega polka 31. 5. 1945. Takrat se je že govorilo, kam vozijo domobrance, pa nismo mogli verjeti. Močnejša kot to pa je bila zavest o pravilnosti in upravičenosti našega boja, in ni nas bilo strah pomeriti se s partizani tudi v tem. Poznali smo partizane, ne pa vodstva komunistične partije. Saj je bilo vendar konec sovražnosti!

Fantje so bili neodločni. Ko so me vprašali, kaj nameravam, sem jim dejal, da grem. Pripravljen pa bom; če bo kaj izrednega, bom skušal odskočiti s transporta. Nagnetli so nas v živinske vagonce. Ko smo bili že zaprti, sem zagledal na lokomotivni strojevodjo, ki je imel partizansko čepico. Povedal sem fantom. Toda upanje še ni umrlo – Palmana!

Ko je vlak potegnil, smo čakali, ali bo šel naravnost ali bo zavil na levo proti Področji. Peljal je na levo!

Tedaj sem se pripravil, toda fantje so me začeli nagovarjati, češ, skozi vse boje smo šli skupaj, kamorkoli gremo, pojdemo vsi, naj pride, kar hoče. Tako sem ostal v vagonu. Sila prijateljstva je bila močnejša kot želja do življenja.

Onstran predora je vlak ustavil. Odprli so vagone ter nam pobirali ure, prstane, denar... Potem pa je vlak nadaljeval vožnjo do Kranja. Tam so nas namestili v neke barake. Morali smo se sleči, češ da nam bodo prekuhali obleko, ker smo sedaj mi ušivi. Čez čas so nam vrnili mokre cunje, ki smo jih morali obleči. Tam smo bili do nedelje 3. junija, ko so nas postavili v vrsto in smo morali odkorakati, s harmoniko na čelu do vlaka, ki je stal na progi pred Medvodami.

Kako so ravnali z vami?

Do takrat nas niso pretepali, niti ne kaj dosti zasramovali. Bili so po večini srbski partizani, mobiliziranci, ki so nas celo grajali, zakaj nismo ušli. Vlak je odpeljal do Sentvida nad Ljubljano, kjer so nas nagnetli v Škofovo zavode. Ker je bila že tema, so partizani s svetilkami hodili ob vrstah ter iskali poznane. V zavodu so nam razdelili vprašalne pole

s podatki: ime, priimek, kraj in datum rojstva; če si bil v vaški straži; od kdaj pri domobrancih. Pod temi vprašanji pa je bilo polovico praznega prostora. Spodaj se je moral vsak podpisati.

In na prazen prostor so oni pripisali obsodbo?

To je bila zgolj formalnost. Obsodba je bila za vse enaka, razlikovala se je le v številu in načinu udarcev pred rafalom. Nekega večera po teh polah so začeli klicati na hodnik (toda ne po spisku). Vsak je moral hitro izprazniti nahrbtnik; med brkami, udarci in zmerjanjem. To je trajalo vso noč, tako da so se na koncu že utrudili. Imel sem srečo, da sem prišel na vrsto med zadnjimi. Posamezne pa so še vedno klicali v drugo sobo in jih živinsko mlatili in hodili po njih. Teh nisimo več videli.

Potem je prišel med nas komandant šentvitskega taborišča **Stanko Rajčič** z nekaj partizani ter začel razburjeno vpiti: »Trebaja je rezat, rezat!« Mislil je na paranje robov pri oblekah, da vendar ne bi kdo česa odnesel, kar ne bi mogel on pograbit. Partizani so nas spet začeli nerovno preiskovati.

Tedaj ste zagotovo vedeli, kaj vas čaka?

Takrat pač; vendar tako težko je bilo verjeti. Saj ni mogoče kar tako pobiti celih bataljonov!
Do kdaj ste bili v Šentvidu?

V sredo, 6. junija, nismo dobili več hrane. Nagnali so nas proti železniški progi, kjer je že čakal tovorni vlak. Pred menoj v vrsti je bil oče s 5 do 6 let stari sinom. Vsakozki ga je varoval pred jezo in udarci. Pred vagonom je partizan pograbil otroka,

češ da ga bo izpustil. Oče ga je privil k sebi. Partizan je zamahnil z bičem prek očetove glave, trgal otroka, očeta – vsega okrvavljenega – pa pahnil progi vagonu.

Ko so nas z udarci nagnali v vagon, je vlak potegnil. Peljali smo se skozi Ljubljano. Do sem je bilo še upanje, da nas morda peljejo v Rusijo na delo, vendar je vlak krenil po dolenski progi. Dejal sem fantom: »V dolensko klavnico gremo!« Nihče ni rekel besede, kot da je ugansilo življenje.

Pri mestni klavnici ob Grubarjevem kanalu je bil železniški most porušen. Zopet smo morali poskakati iz vagonov ter teči skozi špalir nahujskane drhali, ki nas je pljuvala, zmerjala ter divje tolkla. Kogar so zbili po tleh, se ni več dvignil, pustili so gmoto krvavega mesa.

Ko so na drugi strani kanala vagon spet zaprli, smo ležali po tleh, tiho in brez tožbe. Tako velika je bila bolečina razočaranja nad vsem, da smo si želeli samo še smrti. Preden je vlak odpeljal, sem slišal strojevodjo, ki je vprašal kurjača, če bo dovolj premoga do Kočevja.

Kako, da se vam je po vsem tem zasramovanju, razočaranju in neusmiljenem pretepanju sploh še ohranila želja po življenju?

Ne vem. Postajal sem miren. Posebno ko je vlak vozil počasi in je skozi zamrežene line spet zadehtela pomlad.

Vzpel sem se do okna in poizkušal, da bi odrinil mrežo. Delno se mi je to celo posrečilo. Nato pa je stopil k oknu neki fant (dvomim, da bi bil domobranec) v čisti beli srajci in se

razkoračil pred mano, rekoč, naj nihče ne misli na beg, kaj to bi vsi drago plačali. Nekdo je uganil, da je bil mesar iz Vidma v Dobrepolju.

Vlak je začel sopihati hitreje in že v temi so švigale luči partizanskih stražarjev. Od Ortneka naprej se je mesar le odmaknil od okna.

Jožetu Radošu sem zaupal, da bom poskušal uiti. Tudi on je mislil na beg. Zmenila sva se, če se nama posreči, da se dobiva pri naši družini v Dobrepolju.

Jože se je naslonil k oknu. Stopil sem mu na sklenjeni roki, v vagonu predrl mrežo na lini ter v hipu obvisel zunaj drvečega vlaka. Mesar mi je pritiskal roko na rob, da ne bi odskočil. Tako viseč sem čakal na rafal stražarjev, pa ga ni bilo. Odrtnal sem se in zakotalil po ostrem kamenju. Tudi sedaj me ni presekala rafal. Šele ko sem zagledal rdeče luči odhajajočega vlaka, sem se pobral, pretipal in se nameril proti Mali gori. Tam sem se naspal, odpočil in krenil k našim ljudem. Prinesli so mi takoj kruha in mleka. Dejali so, da je bil ta transport že peti in da je imel vsak po 15 do 20 vagonov. Ko sem se dodobra opomogel, sem se napotil domov.

Ko sem ponoči potrkal na okno in mi je mama odprla, mi je dejala: »Saj sem vedela, Janko, da boš prišel.« Namesto odgovora sem jo takoj povprašal, če ima kaj kruha.

Kasneje sem izvedel, da so domobranci še v Italiji. Podal sem se na pot in 14. avgusta prekoračil mejo, kjer sem spet svobodno zadihal.